

УДК 070(477=411.16)“193”

Гірік Сергій Іванович

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ соціогуманітарних, природничих і технічних наук,

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»,

Київ, Україна

e-mail: Sergiusz.1985@gmail.com

ГАЗЕТИ ЄВРЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Розглянуто зміст матеріалів газет єврейських національних районів Української СРР 1930-х років. Автор визначає основні теми, що порушувалися в цих виданнях, і окреслює потенціал їхнього використання в історичних дослідженнях.

Ключові слова: преса, газети, колективізація, єврейські національні райони.

Матеріали преси різного рівня, як центральної, так і місцевої, широко залучаються до історичних досліджень. При цьому відчутним є суттєвий дисбаланс у використанні різних типів видань, зумовлений нерівномірністю їхнього значення і популярністю/непопулярністю різних тем. Регіональна періодика традиційно привертає увагу передусім краєзнавців (хоча чимало інформації «з місць» опубліковано в центральній пресі і далеко не завжди в цих випадках ідеться передруки повідомлень із локальних видань). Залучення регіональної періодики, своєю чергою, корисне для «налаштування оптики» дослідників загальноукраїнських тем, оскільки дозволяє доповнити картину поглядом знизу.

Одним із типів джерел, залучення яких науковцями є явно недостатнім, є газети національних районів мовами меншин. Районні газети й навіть багатотиражки колгоспів і радгоспів українською й російською мовами, нехай і епізодично, але привертають увагу дослідників. Проте, без урахування особливостей перебігу деяких економічних і соціокультурних процесів у національних районах загальна картина розвитку господарської й культурної політики радянської влади в Україні буде неповною. Її відображення в республіканській пресі, навіть у дописах місцевих сількорів для центральних газет, відрізняється від її змалювання у виданнях, цільовою аудиторією яких були учасники (і – у добу Голодомору – жертви) процесу.

Ми здійснили первинний огляд кількох районних газет єврейських національних районів. Зазначимо, однак, що в цих самих районах виходили також газети неєврейськими мовами, які ми не залучили до огляду. До прикладу, у Сталіндорфському районі поряд із газетою «Stalindorfer emes» друкувалася газета «Ленінський шлях» українською мовою (район не був повністю єврейським, у ньому існували також українські, російські й німецькі колгоспи).

Ранній період історії єврейських національних районів (друга половина 1920-х років), на жаль, знайшов відбиття винятково в центральній (єврейській і неєврейській) і місцевій неєврейській пресі (друковані органи округових виконкомів і парткомів). У цей період найбільш широко життя єврейських національних районів і єврейських колгоспів за їхніми межами висвітлювалося в заснованій 1926 року в Харкові газеті «Dos sotsialistische dorf». Місцева преса їдишем у ці роки ще не виходила. Для започаткування відповідних видань у районах бракувало кадрів і поліграфічної бази, яку необхідно було створити з нуля в сільській місцевості. З огляду на це, неможливо простежити, як змінювалося ставлення місцевих адміністрацій до певних тем, зокрема до середняцьких індивідуальних господарств на ранньому етапі колективізації, як еволюціонувало сприйняття допомоги від іноземних організацій тощо.

Крім того, цілком імовірно, що до 1930 року нещодавно засновані райони ще не могли забезпечити достатній ступінь цензурного контролю над публікаціями, оскільки в них бракувало не лише журналістських і друкарських кадрів, а й партійних активістів, які б користувалися довірою — у такому разі видання мали б проходити цензуру в окрлітах, що неминуче затримувало б їхній вихід.

Лише 1930 року було засновано районні газети в Калініндорфі («Kolvirt emes»), пізніше вона змінювала назву), Сталіндорфі («Stalindorfer emes») і Новозлатополі («Far durkhoysiker kolektivizatsie»). Вони мали значно скромніше оформлення, ніж харківська «Dos sotsialistishe dorf», зокрема відзначалися меншим форматом і обсягом, використовували логотипи з набірною шрифту і майже не ілюструвалися. Винятком є «Stalindorfer emes», яка відігравала роль «зразково-показового» видання — вона мала більший формат, ілюструвалася карикатурами, малюнками, фотографіями й фотомонтажами (іноді досить високого рівня). Щоправда, значна частина цього матеріалу була передруками з центральної преси без згадки про джерело.

Спершу всі районні газети крім «Stalindorfer emes» не вказували свій наклад у вихідних даних (у останньої він коливався від 3 до 4 тис. прим.), але пізніше почали зазначати його. Середній наклад районних газет у Калініндорфі і Новозлатополі складав 2500–3000 прим. У Калініндорфі і Сталіндорфі районні видання були щоденними (досить часто дні виходу пропускалися), у Новозлатополі газета виходила двічі на тиждень (дні тижня не були визначені).

1930 рік – рік розгортання суцільної колективізації. Це з перших же номерів відбилося на згаданих виданнях. До прикладу, у газеті «Kolvirt emes» (05.08.1930) на першій шпальті одразу після гасла-заклику до стовідсоткового виконання плану можна побачити загрозливий заголовок: «Б.-Кут [Бобровий Кут] і Ерштмайск – кандидати на чорну дошку». 1930 року таке покарання ще не було смертним вироком і повідомлення про його застосування були поодинокими, однак із цього

прикладу можна побачити, як щойно заснована газета почала використовуватися як своєрідна форма залякування.

У наступні роки можна побачити зміни тональності. Якщо у 1930–1931 роках у пресі єврейських національних районів досить часто друкувалися матеріали про країни Заходу (зокрема про страйки робітників), у 1932 році такі публікації практично зникли. Згадки про можливість протесту почали несвідомо сприйматися як крамола. Натомість, із центральної преси передруковувалися численні повідомлення про будівництво промислових підприємств у рамках індустріалізації. Суттєво зменшився й обсяг газет (приблизно вдвічі), а значить і видатки на їхню підготовку і друк.

Підкреслимо, що під час Голодомору потрапляння колгоспів на чорну дошку навіть візуально відображалося значно похмуріше, ніж за два роки перед тим (до прикладу, у «Stalindorfer emes» з 24.12.1932 щодня публікувалася фотографія чорної дошки з написаними крейдою назвами покараних колгоспів).

Як і аналогічні видання іншими мовами, газети єврейських національних районів регулярно подавали статистичні дані про збирання врожаю з розбивкою по конкретних сільрадах (у центнерах і відсотках від плану). Це значно спрощує пошук інформації щодо планів хлібозаготівель, які спускалися на місця. Серед опублікованих у газетах фотографій іноді можна віднайти цікавий іконографічний матеріал (мальовані або фотографічні портрети колгоспників і працівників місцевого адміністративного апарату, які не збереглися в інших джерелах).

У газетах єврейських національних районів дуже слабо відбито інформацію про розвиток соціальної інфраструктури. Проте, фронтальне опрацювання цих видань дає змогу простежити появу на місцях лікарень, амбулаторій і фельдшерських пунктів, шкіл, бібліотек і клубів, інфраструктурних об'єктів тощо. На відміну від неєврейської преси для колгоспників, у єврейських районних газетах не вдалося виявити жодного повідомлення про ліквідацію неписьменності – ця проблема не була актуальною для єврейського населення.

UDC 070(477=411.16)“193”

Serhiy Hirik,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924>,

Candidate of Science in History, Senior Research Fellow,

Department of Arts and Sciences,

State Research Institution “Encyclopedia Press”,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sergiusz.1985@gmail.com

**THE NEWSPAPERS OF THE JEWISH NATIONAL DISTRICTS IN SOVIET
UKRAINE AS A HISTORICAL SOURCE**

The author analyzes the content of the newspapers published in the Jewish national districts of Soviet Ukraine in the 1930s. He identifies the main topics raised by them and the possibility of using them in historical research.

Keywords: press, newspapers, collectivization, Jewish national districts.